

Милета Аћимовић Ивков

О ПОЕЗИЈИ, ПОЕТИЦИ И САВРЕМЕНОСТИ

(Гојко Божовић: *Настанак песме*, Народна библиотека „Стефан Првовенчани“, Краљево, 2023)

Поред књига песама, у новије доба Гојко Божовић је објавио неколико књига есеја. Том убрзанијем ритму објављивања придружена је и, садржински и композиционо целовита, књига есеја и беседа *Настанак њесме*.

Текстови који је сачињавају одреда су посвећени питањима поезије: њене природе, историје, теоријске основе, сазнајне и вредносне суштине, савремене рецепције и видова постојања и разумевања. Виђеним и саопштеним из угла који подразумева ширу перспективу сагледавања, објективизована сазнања, али и сасвим лични ауторски начин посматрања, доживљавања и описивања. Та својства текстова који у три композициона одељка склапају књигу белодано потврђују њихов есејистични карактер, као и околност да ју је писао песник и критик: доказани познавалац наших културних

и књижевних прилика који увиђа њихове светле и тамне стране, појаве и процесе, културни делатник и аутор који настоји да о њима саопшти сопствено виђење на начин који, најпре, подразумева јасноћу разумевања и разговетност, прегнантност и конкретност изражавања.

Из тих разлога је ова књига несвакидашња и засебна у својој врсти. Јер, иако се поезија и о поезији много пише, мало је књига које су посвећене њеном дубинском карактеру и суштинским одликама виђеним у хоризонту савремености у којој је књижевност рубна појава и о чијој се маргинализацији и чиљењу, као и о „смрти културе”, опет говори.

У првом одељку „Поетика настаје”, у првом његовом тексту, на примеру есејистичког разматрања Војислава Деспотова, та се тема живо актуелизује и расправља.

Увиђајући да је у савремености књижевност изгубила „просветљујућу и демистификаторску улогу”, Божовић указује на Деспотовљево неоавангардну побуну „против одржавања пропалог брака поезије и књижевности”, и на подлози расуђивања енглеског песника Боба Хобинга понавља полемичко питање којим је именован текст: „Да ли је поезија и даље део књижевности?” Таква радикализована теоријска запитаност подстрек налази у ауторској свести о епохалним променама којима је, у измењеним „технолошким, медијским, комуникацијским и социјалним условима

свог присуства”, поезија захваћена у склопу и односу с другим књижевним врстама и жанровима. Поготово у односу с великом продукцијом и популарношћу романа.

Ослањајући се на књижевно-историјске и теоријске увиде Бенедета Крочеа и Џонатана Калера, Божовић прилеже уз Деспотовљево радикално модернистичко пропитивање и на базичном увиду да је поезија као „складиште културних вредности” изгубила „сржну позицију [...] у историјском разумевању књижевности”, те да је „губитком социјалне функције књижевности и са успоном бескрајне забаве као преовлађујућег модуса потрошачке цивилизације” она истиснута на руб јавних говора и интересовања зарад фаворизовања романа, те закључује да је тај процес неминован, трајан и, чини се, дефинитиван.

Питање судбине поезије није, у коначном изводу и у завршници првог текста књиге, затворено општијом констатацијом о њеној маргинализацији и, чак, одвајању од саме књижевности. Ослоњена на велике залихе традиције, поезија, „као уметност речи и као медиј у коме се постављају прва и последња питања” о драми човековог постојања, наставиће да самостално и пуноважно живи и у измењеним околностима у којима ће се прилагођавати и донекле формално мењати. Али ће остајати суштински говор о битном.

Иза овог увода следе текстови у којима се питање поезије отвара и објективизовано осветљава из различитих углова и са различитих разлога. (Божовић књиге песама пажљиво компонује саглашавајући делове са целином. Слично је и с овом књигом. Њу сачињавају две групе од по осам и трећа од пет текстова.)

У тим текстовима аутор посматра историју, судбину, статус и вредност песничке уметности: „Од јавне маргинализације до тихе снаге.” Разматрајући општа питања, „[п]оезија је увек окружена изазовима стварности и историје”, и осврћући се на савремено „кварење укуса” које, ипак, „парадоксална снага” слобода и независност поезије превазилази, Божовић изоштрен поглед упућује на питање односа „песме и контекста” и, у четвртом тексту, на „Седам смртних грехова поезије”. Ови су текстови својеврсна подлога на коју се поставља и с које се изводи следеће есејистичко казивање, сведочење и тумачење питања поезије. У распону од општих назнака и именована, до појединачних малих анализа и сажетих интерпретативних описа.

Увиђајући да песма зависи од контекста, сваки пут на другачији начин; да се, заправо, „дух времена меша у сваку песму”, а да „песме живе само у новим читањима”, Божовић именује „седам смртних грехова поезије”, међу којима су најизразитији ови модуси: поетичност, сентименталност, патетичност, реторичност, укључив њено постојање у времену и простору. Тако Божовић долази до генерализованог закључка да је, „увек пребивајући на осетљивој граници”, поезија „мера ствари, али и парадоксална потреба за мером и сразмером”.

Трагајући за изразима те *сћрасне мере* и настојећи да је у властитом поетском писму и свету достигне, Гојко Божовић је склопио књигу у којој се, равноправно и у пуном дејству, поред гласова хармоније, дивинизације и мере, јављају, лични и преузети, гласови пропитивања, отпора, модернистичке и авангардне „поетичке грознице”, субверзије и чак негације говора поезије. Осврт на есејистички памфлет Витолда Гомбровича „Против песника”, из његовог волуминозног *Дневника*, као и на помињања Деспотовљеве критичке запитаности с почетка књиге, читаоца упућују

на могућност сагледавања, доживљавања и разумевања поезије у савремености као говора који, живећи властиту судбину и кризу, не престаје да се пропитује, преобличава и мења. Колико и да се, с ослонцем на своју историју, у опсегу изражајних средстава и могућности „обистињује у времену”, подразумевајући, апстрахујући, превазилазећи и одбацујући све савремене изазове, укључив и данас радо помињану „политичку коректност”, као нарочит израз „кетманског духа” у којем поезија не налази простор за себе већ трага за изразима слободе виђења и саопштења. У том погледу Божовић истиче да је: „Поезија социјалног веризма седамдесетих година био [...] најслободнији говор у српском и југословенском друштву тог времена.”

Поезија је стваралачка употреба језика и комуникација која не може да постоји без слободног дисања и засебног места и обличја. Она, за разлику од књижевне критике која је прати, не може да се безрилично и немилице баци „у наручје књижевне теорије”, па и интелектуалној и стваралачкој моди. И када садржи програмски однос према свету, и када опстаје у „простору неизвесности”, она преко „рођених песника” аутентично исказује и преноси поособљени, независни и пуноважни глас искуства из времена. Аутентична и велика поезија је увек у вези са животом, његовом видљивом и невидљивом суштином: појавама, исказима и значењима.

Разноврсност и богатство значења, самосвојности и вредности поетског говора показао је аутор у тексту посвећеном односу песме и контекста. Учинио је то указујући на њихов динамичан однос; на зависност песме од контекста, као и на његову слојевитост, али једнако и на могућност непостојања изразитог контекста у појединачном песничком делу. Искуше је потврђивао навођењем примера песника из домаће традиције, али и из других књижевности. Отуда су се у тексту појавила имена-примери: Миодрага Павловића, Љубомира Симовића, Милосава Тешића, Васка Попе, Милутина Бојића, Стевана Раичковића, али и Адама Загајевског и Чарлса Симића. Они су истакнути као примери изразитог стваралачког односа према контексту историјском, стварносном, културолошком, како онда када је доминантан, тако и онда када је, као у случају С. Раичковића, он мање уочљив.

Навођење примера као показатеља утемељености и вредности синтетизујућих исказа и увида о поезији испунило је знатан део централног одељка књиге. У њега су доминантно уграђени описи с примерима властитог стваралачког, песничког, пословања: поетског света и стваралачког поступка, виђења и доживљаја. Из тог разлога су есеји који чине ову целину изразито аутопоетички и, у појединим деловима, субјективизовани и лични.

Испитујући различита својства, одлике, могућности и разлоге поетског говора, Божовић је пажњу усмерио на стваралачке и организационе изазове који су се у његовом хоризонту појављивали: од изабарања песама, до оправдавања сопствених поетичких одлука. У тим су ситуацијама на пробу стављане његова евокативна и критичка свест, као и способност у изналажењу подесних могућности јасног и уверљивог образложења и описа властитих стваралачких топоса, гестова и решења. Јер је, научавао је Пол Валери, сваки песник „неизбежно” и ваљан критичар.

Овај песник успева да самосвесно рационализује и опише своје виђење и доживљај (властитог и туђег) стварања, али с уверењем да се вредност песме не исказује и не исцрпљује једним приступом и читањем, нити да читалац и тумач у песми

нужно препознају и издвоје баш оно што је песник у њу иманентно уградио, већ да се песма кроз различита читања осмишљава и богати. Истовремено имајући на уму и могућност виђења и доживљавања коју је Борхес понудио: да је песник „у служби нечега што њиме скривено влада, нечега што је изван њега самог”. У том плодотворном споју и озрачју искуственог и трансцендентног, призваног и наслеђеног, мисаоног и метафизичког, одвија се (само)разумевање Божовићевих песама. Његовог стваралачког развоја, мена и достигнућа које су тај развој пратиле.

Други одељак књиге управо започиње кратким текстом у којем се с почетка напомиње питање избора песама за који се каже да „није недужан” и да „има своју цену”, подразумевајући да је сваки избор сопствених песама „накнадни избор”, јер је први учињен укључивањем у књигу. „Отуда сваки ауторски избор јесте сусрет са укупним песничким искуством.”

У сопственом сусрету Божовић пажњу усмерава на најужи тематски и мотивски делокруг поезије коју пише. У њему се сусрећу и истичу мотиви воде, светлости, градског свакодневља, али и страха који из такве егзистенцијалне ситуације проистиче и којим је поетски субјект по правилу осећен. Именујући „стајне тачке” свог песничког света, он додаје како настоји да свака његова песничка књига садржи „заједничку причу”. То је запажање важно за разумевање његове поезије, једнако колико су важне напомене изнете у дужем тексту „Све од чега сам сачињен”, писаном као изразити исказ аутопоетичког погледа и осврта на своје укупно стиховање, на свој стваралачки развој. Овај аутопоетички текст представља свод, слеме тог важног садржинског плана књиге.

Обухвативши тродеценијски период свог стиховања, Божовић у овом тексту сасвим конкретизовано именује подстицаје за стварање појединих књига. А оне су настајале у веома бурном, „прелазном периоду” историјског развоја и бивале су често стопљене с епохалним хоризонтом у којем су слом хуманитета, ратни сукоби и постратни, транзицијски ломови и кризе битно опредељивале њихов тематски план, значење и интонацију. Колико су и подстицаји лектире као узора (Новица Тадић, Константин Кавафи, Адам Загајевски) такође бивали од значаја за настанак песама. За избор форме, облика, стваралачког поступка и начина изградње поетског текста.

Од раних песама, које су „била читава открића којима су претходиле авантуре доласка до појединачних стихова и до саме песме”, па до новијих песама које су хроникално сажеле искуства путовања и рефлексивне увиде, нижу се описи и искази поводом настанка, тематског плана, поетичког карактера или смисаоног учинка сваке појединачне књиге. Ти су наводи местимице пресецани као у максими прецизним исказима о поезији самој. Она је виђена као „антрополошка потреба”, као „један од неколико преосталих начина уз помоћ којих се може разгрнути пена дана и поставити питања која можда нећемо увек решити, али без којих ниједно решење није довољно”, као говор несводив „ни на једну конститутивну јединицу, нити на језик, ни на тему, ни на поступак, ни на лирику, ни на мишљење” већ на све њих заједно, као неупоредив целински исказ суштине живљења и мишљења. Целина је, заправо, „слов песме”.

Наредни текст, „Настанак песме”, који с претходним образује централни значењски план књиге и који јој је определио наслов, доводи у непосредну везу и ујашњава

ауторов културни номадизам с поступком изградње песама. Из тог разлога овај текст местимично узима облик малог путописа, или анегдотски сведене приче с путовања с епифанијском завршницом. Приче која памти и описује менталне и психоемотивне отиске („слике/фотографије”) и која увек садржи нешто битно и недоречено, а што се може ефектније и смисаоно бременитије евоцирати и исказати песмом.

Наредни, сасвим кратки текстови посвећени су базичним, а то овде значи кључним, питањима и феноменима (узрока и услова) настанка и постојања песме. На начин који подразумева изразитије занимање појединачним и конкретним предметом који одсликава, представља и репрезентује суштину поетске уметности. Таква су она питања која се тичу тајне њеног настанка, а поглавито њеног односа с временом, као и начина на који се песма може поуздано „препознати” као важан, незамањив и независан естетички ентитет у шуми савремене комуникације и заглушујуће јавне засутости вавилонским информативним песком.

У таквој ауторској визури поуздано знање о настанку песме измиче. (Загајевски је тврдио да „стихови долазе из другог света”). А право питање постаје: „Како откривамо просторе истинске спознаје властитог осећања света и аутентичног препознавања”? Док је у стваралачком односу песме и времена важно стратегијско „одлагање” записивања песме, зарад што ефектнијег концентрисања и „сажимања”, унутарњег зрења и рада. Време „док носимо песму у себи”, истиче Божовић, „необично је важно.” „Треба, дакле, дати времена себи и песни”, закључује он. Кад песма има времена за зрење, она саображава бројна и разнородна искуства. Искуство културе, читања и знања, није мање подстицајно ни мање вредно. То се види у тексту „Време и метафора”, док се у тексту „Једно читање поезије” однос са сарадником у издавачком послу претвара у подстрек за размишљање и писање о осећању и тумачењу поезије који, каже се, „увек настају изнова”. Та „мала померања” у доживљају и разумевању плодносно су важна. Јер тако поезија са свим што јесте живи, траје и обнавља се у времену.

Завршни сегмент књиге уклопљен је у целину с посебностима и специфичностима текстова који га чине. Они подразумевају околност да су ти текстови настајали као беседе, „Речи за поезију”, поводом додељивања награда и признања њиховом творцу. Најпретежније као израз ауторске, личне захвалности у одређеном, свечаном часу и у оквирима одређених конвенција. Природа тих по дефиницији краћих текстова допринела је да један њихов сегмент нарочито дође до изражаја. То су перформативне изјаве о култури и књижевности, а највише о поезији. Они су, као максиме, расути дуж књиге и представљају продубљене увиде, мисаоне врхунце и композициону спону различитих садржинских и изражајних деоница.

Као мала хроника трајања и стварања, ти текстови представљају својеврсну каденцу којом се наврхуњује есејизовано промишљање основних питања поезије, поетике и савремености. У њима се понављају и наглашавају основне ауторске мисаоне поставке, закључци и тезе. А то је довољно, и довољно добро, за осмишљену завршницу ове целовито склопљене књиге од текстова истог тематског и мисаоног делокруга, али писаних различитим поводима, у различитим приликама и времену. Они су, стога, њихов отисак и литераризовано сведочанство. Разумљиво и уверљиво, потребно и вредно, истовремено.

Дуго присутан у средишту књижевног живота (које се с временом расуло) и уредничко-издавачким пословима, Гојко Божовић је упућен, обавештен и поуздан учесник и сведок промена којима је српска књижевност у новом веку захваћена. Као песник, критичар и есејиста. А те промене нису површинске и незнатне. Као што нису ни пуки израз епохалних ломова, интелектуалних и стваралачких мода које су, више него раније, утицале на обликовање књижевне сцене. Оне су својом наглошћу за присуство и статус поезије у јавном животу биле изразито неповољне, чак погубне.

Из такве свести израсли су текстови који су укључени у садржај књиге *Насианак њесме*. Понајпре они у којима се измена социјалног статуса књижевности, утрнуће књижевног живота и маргинализација поезије узимају за предмет промишљања и описа. Јер се Божовић, најпретежније, потврдио као зналац савремене поезије модерног и авангардног усмерења, који има слуха и за друге и другачије поетичке регистре. И њима се, једнако усредсређено, у опису посвећује.

А ти су описи заснивани на двострукој подлози. Један њен слој чини шире и општије хуманистичко и књижевно знање, теоријско и историјско, док је други посвећен сасвим одређеним, животним искуством овереним темама и сазнањима, као конкретним стваралачким примерима у којима се разматрани поетички и индивидуално-стваралачки модуси јасно и репрезентативно исказују. (Укључив и сопствени ауторски пример.)

Конкретан и одређен у одабиру теме, јасан и разговетан у њеној популаризаторској и проблемској обради и артикулацији, до стилско-језичке прецизности и сувоће, реторички сасвим сведен, без икаквих перифрастичких обрта и кићења, сав упућен на информативну и сазнајну јасноћу и дубинско разумевање без мистификација, Божовићев есејистички говор (који основним одликама призива некад разложно хваљени *београдски стил*) сасвим је подесан за увођење у *њесао* младог и радозналост књижевног посленика: као основна проблемска лектира и као рилкеовски *савеи младом њеснику*. По томе је он препознатљив и издвојен. Као и по спремности да се у опису мимогред дотиче социолошких и политичких тема и феномена који су у вези са животом књижевности и поезије, а што га најпретежније занима и окупира. Због тога се његови текстови могу с поузданошћу користити као основна и проширена информација, са добрим примерима, о темељним и важним питањима поетске уметности, као и о њеном окружју, контексту.

Они су поуздани, у мери у којој су њихови наводи и тврдње провериве, и вредни по степену проницања у суштину одабраног предмета и сажетог и уверљивог именованја уочених и анализом издвојених вредности. Једнако колико су, по индивидуалним увидима и, каткад, заостреним ставовима о књижевно-уметничким вредностима, они аргументован израз есејистички заснованог погледа и мишљења.

Отворена питања о односу књижевности и историје, знања и искуства, времена и стварања, у њима су нашла проживљен и промишљен исказ индивидуалног и дијалошког духа схватања и разумевања, сржно стопљеним са хоризонтом савремености.